

מיומנות מס. 4

זיהוי הנושא והגדרתו

"...ומה היו הפסקות משמשות?"

ליתן רווח למשה להתבונן

בין פרשה לפרשה ובין עניין לעניין

קל וחומר להדיוט הלומד מן ההדיוט...".

(רש"י ויקרא א, וספרא דיבורא דנדבא)

הקדמה

מיומנות זו היא, למעשה, היכולת לתת תשובה לשאלות: "על מה מדובר כאן?", "מהו הנושא בו עוסק הפרק?". זוהי יכולת יסודית, המאפשרת ללמוד בצורה יעילה ולהגיע להבנה ברורה ועמוקה יותר של הנלמד – לא רק זיכרון מצטבר של פרטי מידע, אלא הבנה המבוססת על הכרת העניין השלם וחלקיו.

מיומנות זו נשענת על יכולות שפתיות וחשיבתיות כדוגמת: הבנה מילולית מדויקת של הנקרא, חשיבה מקלילה, זיהוי רעיון מרכזי ויכולת לסכם ולתמצת רעיון מרכזי.

במה נוכל להיעזר כדי לזהות את הנושא ולהגדירו?

- א. באמצעות איתור פרטי תוכן עיקריים.
- ב. באמצעות גבולות היחידה זיהוי פסוקים/מילים/ביטויים של פתיחה וסיום.
- ג. באמצעים ספרותיים – שימוש במילה מנחה/מילה מרכזית.
- ד. באמצעות זיהוי פרשיות (פתוחה/סתומה).

דרגות הקושי:

הקניית המיומנות נעשית במדורג.

בכיתות הצעירות המורה תמיד ידגים את כל התהליך בעצמו: כתיבת הכותרת; קריאה וכתיבה של פסוקים מרכזיים, הדגשת פסוקי פתיחה וכדו'. בשלב זה אין צורך לעסוק במושג 'מיומנויות' או להזכיר את המילים "זיהוי נושא", אלא לסגל דרך הוראה המראה לתלמידים כי

גם בחומש אפשר לתת כותרת לכל נושא, וכי יש גבולות ליחידות (פסוקים, פתיחות, סיומים). לעיתים, המורה יכול, על פי שיקול דעתו, לשתף מעט את התלמידים על ידי שאלות בכיתה: בהצעת כותרת, פרטי תוכן מרכזיים בנושא וסימון יחד עם התלמידים של פסוק פותח לנושא. **אך עדיין אין לצפות לעבודה עצמית של התלמיד.**

בהמשך (כיתות ג-ד) העבודה יכולה להתחלק בין המורה לתלמיד, כאשר: התלמיד מאתר פרטי התוכן העיקריים בנושא והמורה נותן את הכותרת ליחידה או להיפך. המורה יכול להפנות את התלמידים לפרטים מרכזיים המזמנים את ההגדרה של הנושא. לדוגמה:

- בקטעים רבים ניתן לשאול את הילדים: על מי מסופר בפסוקים?
- בראשית פרק י"ח פסוקים א-ח: השאלה המופנית לילדים: איזו מצווה מקיים אברהם בפסוקים אלו? התשובה "הכנסת אורחים" יכולה להיות גם כותרת מתאימה.
- בראשית פרק כ"ד: נשאל את הילדים מה מחפש עבד אברהם? התשובה: "אישה ליצחק" התשובה מובילה לכותרת הפרק.

החל מכיתה ה ניתן לשלב עבודה עצמאית של התלמיד:

התלמיד מאתר את הנושא המרכזי, או נותן כותרת.

התלמיד מאתר את הנושא המרכזי בעזרת איתור מילת מפתח – מילה מנחה או מרכזית.

הערה: הדרגה זו היא ברמת "חלוקת העבודה" בין המורה והתלמיד, אולם רמת הקושי של המשימה – איתור הנושא- משתנה בהתאם למכלול המרכיבים ביחידה הנתונה, כגון: מהו אורך היחידה? מהי רמת הקושי של המילים? עד כמה בולטים פרטי התוכן המרכזיים? האם ישנם פסוקי פתיחה וסיום מובהקים? על המורה לשקול איזו יחידה מתאימה לרמת התלמידים, ובה אפשר לתת להם לזהות בעצמם את הנושא. כך המיומנות משתלבת בהוראת היחידה, כאשר המורה והתלמידים מזהים ומגדירים יחד את הנושא התוכני של היחידה כחלק מהלימוד.

דרכים לזיהוי נושא היחידה – דוגמאות:

א. באמצעות איתור פרטי תוכן עיקריים

רמת קושי קלה:

שמות פרק א - מהו הנושא בפסוקים ח-יד?

הפרטים:

"וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעַבְדָּה קָשָׁה... וּבְכָל עַבְדָּה בַשָּׂדֶה אֶת כָּל עַבְדֹּתֵם אֲשֶׁר עָבְדוּ בְּהֶם בְּפָרֶךְ"

הנושא הוא: השעבוד

או:

מהו הנושא בפסוקים יד-כא?

וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמַלְאֲכָתַי הָעִבְרִיּוֹת... בִּילְדֹכֶן אֶת הָעִבְרִיּוֹת וּרְאִיתִן עַל הָאֲבָנִים אִם בֶּן הוּא וְהַמְתִּין אֹתוֹ וְאִם בַּת הוּא וְחִיָּה"

הנושא הוא: הגזירה על המיילדות.

או:

ויקרא בן ג-יג:

אִם בַּחֲקֹתַי תֵּלְכוּ וְאֶת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם: וְנָתַתִּי גִשְׁמִיכֶם בְּעֵתָם וְנָתַנָּה הָאָרֶץ יְבוּלָה וְעַץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פְּרִי: וְהִשִּׁיג לָכֶם דִּישׁ אֶת-בְּצִיר וּבְצִיר יִשִּׁיג אֶת זֶרַע וְאָכַלְתֶּם לַחֲמִיכֶם לְשִׁבְעַת וַיִּשְׁבַּתֶּם לְבִטָּח בְּאֲרָצְכֶם... וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהִיִּיתִי לָכֶם לֹא-לֵהִימ וְאֵתֶם תִּהְיוּ לִי לְעַם: אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵהֵיטֵל לָהֶם עֲבָדִים וְאֲשַׁבֵּר מַטֵּת עֲלֵיכֶם וְאֹלֶךְ אֶתְכֶם קוֹמְמֵיֹת"

הנושא הוא: שכר קיום המצוות (פרטי התוכן – תנאי מפורש, וברכות רבות)

או:

באמצעות דמויות, כגון:

שמות ב יא-כב: מעשיו הראשונים של משה

במדבר טז א-יט: מרד קרח ועדתו

רמת קושי מורכבת:

ויקרא פרק כה, פסוקים כה-נד

"כִּי יִמוּךְ אֶחִיד וּמְכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ וּבָא גֹאֲלוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו וְגָאֵל... וַיָּצֵא בִיבֵל וְשָׁב לְאֲחֻזָּתוֹ"

"וְכִי יִמוּךְ אֶחִיד וּמְטָה יָדוֹ עַמְךָ וְהִחְזַקְתָּ בוֹ... אֶת כֶּסֶף לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנִשְׁךְ"

"וְכִי יִמוּךְ אֶחִיד עַמְךָ וְנִמְכַר לָךְ לֹא תַעֲבֹד בוֹ עַבְדָּת עָבַד.. כְּשָׂכִיר בְּתוֹשֵׁב יִהְיֶה עַמְךָ עַד שְׁנַת הַיָּבֵל יַעֲבֹד עַמְךָ"

מהו הנושא בחלקו השני של הפרק?

נוכל להפנות לפרטי התוכן – במה עוסק העניין? פרטי תוכן: הפרשה עוסקת באדם שירד מנכסיו ונקלע למצוקות שונות:

ישנם פרטי תוכן זהים לאורך היחידה, הנתמכים גם בביטויים חוזרים ("ימוך אחיך" "והחזקת"). בכל אחד מתתי היחידות משתנים פרטי התוכן (מכירת קרקעות, הלוואת כסף, מכירה לעבדות). החלוקה לתתי יחידות נתמכת גם באמצעות פסוקי פתיחה. המבט על הפרטים המרכזיים כבר מצביע על הנושא, והוא: חובת הסיוע לאדם שירד מנכסיו וממעמדו.

ב. באמצעות זיהוי גבולות היחידה, מילים/ביטויים של פתיחה וסיום

זיהוי תבניות לשון או מילים נפוצות הפותחות/סוגרות יחידה כמו:
"ויאמר ה' אל... / וידבר ה' אל... / 'דבר אל... / ויהי ..." (ככל התורה)
"זאת תורת ה..." (בציקר בחומש ויקרא)
"כיו" "אם" (בפרשיות הלכתיות רבות)

כמו כן, ישנן תבניות לשון ספציפיות המשמשות לחלוקה בין יחידות משנה בפרשה ספציפית:

"לבני שמעון תולדתם / לבני גד תולדתם.."	(במדבר א')
"ויהי ערב ויהי בוקר"	(בראשית כ)
"אשה ריח ניחוח לה"	(ויקרא פקודת א', ד')
"ועשו ארון / ועשית כפורת"	(שמות פקודת כה')

במקומות רבים פסוקי הפתיחה והסיום מדגישים את התוכן המרכזי של הפרק. לדוגמה: במדבר פרק ב. פסוק הפתיחה -

"וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר: איש על דגלו באתת לבית אבתם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו":

ופסוק הסיום (לד):

"ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה בן חנו לדגליהם וכן נסעו איש למשפחתו עלבית אבתו":

או:

במדבר פרק ו. פסוקי הפתיחה (א-ב):

וידבר ה' אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש או אשה כי יפלא לנדר נדר נזיר להזיר לה"

ופסוק הסיום (כא):

"זאת תורת הנזיר אשר ידור קרבנו לה' על נזרו מלבד אשר תשיג ידו כפי נדרו אשר ידור בן יעשה על תורת נזרו"

ג. שימוש במילה מנחה/מילה מרכזית

מילה החוזרת על עצמה יכולה להצביע על נושא היחידה ולזהות את גבולותיה.

לדוגמה:

בראשית פרק ט

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֶה אֶת הַבְּרִית אֲשֶׁר נָתַן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם: אֵת קַשְׁתִּי נָתַתִּי בְּעָנָן וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ: וְהָיָה בְּעָנְנִי עָנָן עַל הָאָרֶץ וְנִרְאָתָה הַקַּשֶׁת בְּעָנָן: וְזָכַרְתִּי אֵת בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל בֶּשֶׂר וְלֹא יְהִי עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחַת כָּל בֶּשֶׂר: וְהָיְתָה הַקַּשֶׁת בְּעָנָן וְרָאִיתִיהָ לְזִכַּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל בֶּשֶׂר אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵל נֹחַ זֶה אֶת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר הִקְמַתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל בֶּשֶׂר אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ:"

הנושא: הקשת (סימן לברית בין הקב"ה לבין כל חי)

רמת קושי מורכבת:

ישנם מקומות שהמילים אינן חוזרות על עצמן בתבנית קבועה (כמו: "ברית" או "אור" שהובאו בדוגמה הקודמת) אלא שורש החוזר בהטיות שונות.

לדוגמה – במדבר פרק ג, פס' ה-:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: הִקְרַב אֶת מֹשֶׁה לְוִי וְהִעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֶהְרֹן הַכֹּהֵן וְשָׂרְתוּ אִתּוֹ: וְשָׂמְרוּ אֵת מִשְׁמֵרְתוֹ וְאֵת מִשְׁמֵרֹת כָּל הָעֵדָה לִפְנֵי אֶהְל מוֹעֵד לְעִבְדֹת אֵת עֲבֹדַת הַמִּשְׁבָּן: וְשָׂמְרוּ אֵת כָּל כְּלֵי אֶהְל מוֹעֵד וְאֵת מִשְׁמֵרֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְעִבְדֹת אֵת הַמִּשְׁבָּן: וְנִתְּתָה אֵת הַלְוִיִּם לְאֶהְרֹן וּלְבָנָיו נְתוּנִים נְתוּנִים הֵמָּה לוֹ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְאֵת אֶהְרֹן וְאֵת בְּנָיו תִּפְקֹד וְשָׂמְרוּ אֵת כְּהֻנָּתָם וְהָיָה הַקֶּרֶב יוֹמָת:

הנושא: תפקיד הלוויים (משמרת לכהנים ולישראל).

וכן:

הפעלים נ.ס.ע / ח.נ.ה בחומש במדבר, פרק ט

הפעלים ט.מ.א.ט.ה.ר. בחומש ויקרא פרק יא

ד. זיהוי פרשיות (פתוחה/סתומה)

זוהי מלאכה קלה, יחסית. אם התלמיד מחזיק בידיו חומש קורן, הפרשיות הפתוחות והסגורות "קופצות מול העיניים", ומסיעות פעמים רבות לזהות גבולות של יחידה במקרא.

גם בהוצאות אחרות כדאי שהתלמידים יכירו את הסימנים המציינים פרשה פתוחה וסגורה.